

о. Йосиф Сліпий

1. ВСТУП

Два крила, якими підноситься людський дух в безкраї простори - це віра й наука. З зарання людської історії вели вони людину впродовж віків, як два невідлучні товариші, удосконалювали її знання, мораль і життєві вимоги. Щойно середньовічний гуманізм, захоплений старовинною поганською літературою і мистецтвом, став глядіти з нехиттю на християнську віру. Відтоді починається щораз-то сильніший наступ, щоб відірвати віру від науки, ба навіть викликати між ними ворогування.

Реформація Лютера, французька революція, матеріалізм та атеїзм ХХ століття, - ось важніші етапи боротьби за т.зв. усамостійнення-автономію людського розуму. Лютер проголосив засаду, що кожний має право пробувати й видавати осуд що правдивого і неправдивого є у вірі і тим заперечив владу Церкви. Лібералізм французької революції намагається увільнити чоловіка на всіх ділянках від надземної Божої сили, а матеріалізм не хотів бачити нічого поза матерією.

Ця боротьба поділила людство на два ворожі табори і це не лише на два непримиримі, чисто теоретичні становища, які займають не раз вчені, але відповідь на взаємовідношення віри й науки врізується в найширші громадські шари і надає напрям державним устроєм, викликаючи густо-часто сатанічну ненависть до віруючих християн, як ось в ССРСР, Мексику, Іспанії. Тому слушно сказав Гете в своїм творі «Східньо-західній Диван», що властивим, самотнім і найглибшим предметом історії світу і людства, якому підпорядковані всі інші питання, є конфлікт між вірою і невірством. І, вправді, відношення віри до науки, це центральне і найбільш пекуче питання.

Отже, чи дасться погодити віра з наукою?

- Наука і віра не зносять себе, як світло й темрява, - звучить бравурна відповідь, починаючи від ХІХ століття. Тому не диво, що в не одного доброї волі віруючого християнина постає сумнів, чи супроти такого розрізу може він бути віруючим, чи може

посвятитись науці, чи не попаде він в затяжний душевний конфлікт через те, що може християнська релігія заборонити йому назвати правдою те, до чого дійшла наука. Чи не наразиться він на глум і компромітацію?

Але, щоб зрозуміти, в чім саме згодна розбіжність, та навіть непримиренність віри й науки, пригляньмо їм ближче та з'ясуємо раніше їх поняття.

2. ОСНОВНІ ПОНЯТТЯ ПРО ВІРУ Й НАУКУ

Коли інтелігент чує слово «християнська віра», «католицька віра», здебільша думає, що тут мова про якісь релігійні тези, проголошені папою, єпископами та священиками, які нам треба приймати без-критично за правду, без доказу, лише на слово тому, що так кажуть. Ні досвідною дорогою при допомозі змислів, ні розумуванням не дадуться вони доказати, а рішальним є тільки авторитет духовенства. Якщо б так дійсно було, це був би жалюгідний стан віруючого католика і, взагалі, християнина.

Вірити значить, в загально людським розумінні, прийняти за правду те, що спирається на чужім свідоцтві. Коли мій знайомий розповідає мені про Америку, її будівлі і т.і., уважаю його оповідання правдивим тому, що саме він мені розповідає. Зрештою, і другі люди, що вертаються звідтіля, потверджують це. Я не бачив хмаросягів, але всі, що вертаються з Нью-Йорку, розповідають про них і привозять їх світлини. Я знаю з досвіду, що мій знайомий заслуговує на довір'я і тому говорить правду. Мое переконання остаточно спирається на знанні. Я йому вірю, бо знаю з досвіду, що він є достовірним свідком. Для розуму не є наглядним, що оповідання відповідає дійсності, бо остаточно міг він з малюнків світлити і видумати оповідання, але воля спонукує розум до згоди, піддаючи питання, як же ж можна тут розумно сумніватися і не прийняти за правду. Це є людська віра, і з нею стрічаємося на кожному кроці. Вона є головним джерелом людського знання, ба й навіть кожна наука спирається на вірі, бо одні приймають висліди других за правдиві, не перевіряючи їх. Коли я дивлюся на довколишній світ, переконуюся, що кожна річ має причину свого буття, нічого не діється в нім без достаточної рації; з того вношу, що цілий світ мусить мати якусь причину. Я бачу, що існує рух, а матерія сама від себе змагає до безвладности, отже хтось мусів її рушити. Ця причина мусить бути розумна, бо в світі царює великий лад, краса, доцільність і гармонія. Всі люди є переконані, що існує таке над-земське єство і звать його Богом. Отже існує Бог; також переконуюся з історії, що Бог об'являвся Мойсееві й пророкам і викладав їм нові правди, щоб вони передали їх людям. А для повнішого обучения обіцяв послати Месію - Христа, який вправді народився у Вифлеємі, жив, учив нарід і вмер. Свою науку засвідчив Він чудами і смертю та домагається від кожного чоловіка, щоб він прийняв це за правду. Це все можу ствердити розумовими й історичними свідченнями.

Супроти того не залишається мені нічого іншого, як прийняти об'явлення й вважати його за правдиве. Але ж в нім говориться, що є один Бог і три особи; що Христос в одній особі має природу людську і Божу; що є сім тайн, первородний гріх і т.д., чого розумом остаточно не можу ясно зрозуміти. Та тут відзивається воля: Признай це за правдиве, бо

це ж говорив всемогучий і непомильний Бог. Він же сама правда і не схоче вводити тебе в блуд та на манівці. Отже розум приймає за правдиве ціле об'явлення. Католицька віра, так каже Ватиканський Собор, спирається на припинанні за певну правду того, що Бог об'явив і тільки тому, що сам він об'явив, а не задля того, що я розумом цю правду поняв (Євр. 11,7; 6-17). Отже віра не є без-критичним і бездушним припущенням, але глибоким переконанням розуму про правду того, що є представлене до вірування і це на основі непомильного свідoctва Бога. Воля спонукує розум, щоб признав це за правду. Одначе, слід ще раз підкреслити, що акт віри припускає розумове пізнання Бога, його існування, об'явлення і вимогу вірити в об'явлення. Та, проте, цей розумовий акт не становить віри. Це є так звана в теології *preambula fidei*, тобто передумовини віри. В різних людей вступні переконання є різні, більше або менше дитинні, основні й наукові. І так в дитини вони спираються на авторитеті батьків, бо так батько і мама кажуть. В дозрілих вони є розумовими раціями, а в освічених - науковими обоснуваннями. Та сам акт віри є однаковий в усіх, в неосвічених та й освічених. Його суттєвими прикметами є найперше:

1. неевідентність (таємничість), бо Бог не об'явив внутрішньої правди віри (чому є можливе існування трьох осіб в одній природі, присутність Христа під видами хліба й вина і т.д.), але тільки сам предмет віри. Вправді можна деякі об'явлені правди пізнати природним розумом (існування Бога, Боже Провидіння, заплату за добро і зло і т.д.), але тоді це вже буде акт розуму, а не віри. Не можна, одначе, тим самим актом розуму і під тим самим оглядом і вірити і знати, напр. і вірити і бути переконаним, що Бог існує.

2. Акт віри є свобідним актом. Розум не є свобідний, коли наглядно бачить правду предмету. З тієї хвилини, як пізнає, що річ мається (два рази два є чотири), конечно видає осуд і дає свою згоду на правду. В акті віри нема евідентности, тому розум не є приневолений прийняти за правду об'явлений предмет, лише воля склонює добровільно розум робити це і то тому, що це говорить непомильний Бог. Воля, одначе, може не хотіти спонуквати розум і відкинути предложения. І в тім саме заслуга віри: блаженні ті, що не бачили та й увірували. Крім цього, щоб збудити акт віри, є конечно добра воля, значить, щоб вона не впливала на розум з упередженнями, але склонювала до признавання об'явлення. Можна ще тут спитати, чи взагалі є можливе, щоб воля впливала на видання осуду? Та це потверджує досвід. Пристрасті, любов, ненависть можуть впливати на наше думання і в доброму, і в злому напрямі. Тому воля може спонукати до глибокої застанови або відтягати розум від праці. Це й є також причиною чому від упередженого годі ожидати безстороннього рішення і від упередженого недовірка збудження акту віри.

3. Предметом віри є непомильна правда, ціле об'явлення, тобто все, що Бог об'явив. В об'явленні не може бути і тіні неправди, бо Бог є наймудріший і всевідучий. Отже не можна прийняти однієї правди, напр. що існує Бог, що Христос був Богом, але відкидати чуда, тайни і т.д. Хто відкидає лиш одну правду, тим самим доказує, що авторитет Божий є непомильний.

Зі сказаного не слідує, що кожний християнин має знати всі об'явлені правди віри, щоб спастися. Конечно є вірити, що Бог є і нагороджує за добро, а карає за зло. В інші правди віри треба вірити включно (*implicite*). Більш освічений в справах віри знає більше правд. Також умовини часу вимагають глибокого знання деяких правд віри. Хто більше читає противних вірі книжок, мусить також основ-ніше пізнати правди віри, бо інакше не вдержить рівноваги духа і попаде в невірство.

4. Дальшою прикметою акту віри є певність (Гал 1,8; Лук 21,33). Коли я приймаю за певне це, що довідався я від правдомовного свідка, без порівняння більшою є певність, коли за правду ручить Божий авторитет. Та, одначе, і цю певність можна стратити, якщо воля відвернеться.

5. Врешті, віра є актом розуму і волі, довершеним при допомозі Божої благодаті. Актом віри ми звертаємося до Бога, як до вічної нагороди, а до того є потрібна надприродна поміч. Тому, що об'явлення є дане Богом для всіх народів і поколінь, - і вони мають одержувати об'явлення ненарушене і несхиблене своєвільними поясненнями, - установив Христос Церкву, що при допомозі св. Духа має берегти ціле depositum fidei: депозит віри. Та Церква не береже віри, як мертвого скарбу, але як життєвий принцип вищого світу правд і моральних законів. Як учителька народів має Вона бачне око на їх потреби, на поступ науки, культури і надприродними засадами віри кермує їх життям та поступом. Нових правд віри Церква не може видумати або проголошувати нині таку правду, а завтра протилежну, бо за Нею стоїть Божий непомильний авторитет, який не може подавати неправду за правду.

Інша річ, коли мова про пізнавання даного вже Богом об'явлення. Втім Церква може і de facto робить поступ. Не всі правди є однаково ясно об'явлені. І тому до пізнання деяких правд віри, що містяться вже в об'явленні, доходить Церква з часом і то по довгих теологічних дослідах, як напр. непомильність папи, непорочне Зачаття...

Компетенція Церкви розтягається виключно на об'явлення. Тому Церква має право заборонити книжки, що перечать віру і порушують мораль, осудити блуди, ересі і т.д. На полі природних правд, які не торкають віри, Церква не може рішати і тому смішним було б побоюватись, щоб Церква колись проголосила, що геометричне твердження Пітагора є неправдиве, що $2 + 2 \neq 5$, що сума кутів в трикутнику не виносить 180 градусів або що нові фізичні досліди фізики не відповідають дійсності. Це вже належить до компетенції науки, про яку саме хочемо говорити. Це пізнання починається від вражень. Я приймаю їх при допомозі змислів, але й перевірю їх особною снагою - розумом. Коли гляджу на прут, що вистає з води, бачу, що він у воді виломлюється. Витягаю його і переконуюся, що це була злуда. Пізнання не є нічого іншого як відтворення дійсності, яка є поза чоловіком.

Наука йде далі, вона доходить до певного, вільного від сумнівів знання, тобто до осуду про предмет і явища з пізнанням їх причин. При тім сума знання мусить бути упорядкована. Щойно систематично уложені, певні, однорідні відомості про якусь річ з пізнанням причини звано наукою. І таку суму пізнань і дослідів з обсягу природи з узглядненням причини, звано природничими науками. Збір відомостей і дослідів з громадського життя людини на основі джерел і прагматично, і генетично та хронологічно схоплений становить науку історії і т.д. Саме ствердження й описання факту не є ще науковим знанням. Щойно прослідження зв'язків, причин і наслідків діяння є науковим пізнанням. Щоб був хліб, треба до муки додати дріждя - це знає кожна селянка.

Відповідь, чому і як перетворює грибок скріб - є щойно науковим пізнанням. Що трутина вбиває чоловіка, це відомий факт, але чому, дає наука відповідь і т.д.

Пізнані наукові правди мусять мати, і це конечно, загальне значіння, а не справджуватися тільки в одному випадкові. Кути в трикутнику мусять завжди і всюди виносити 180 градусів і все $2 + 2 = 4$. І тому наука, хоч виходить від досвіду й одиничного, конкретного випадку, творить загальні поняття і ними орудує. Та в який спосіб розум творить загальні поняття, нема ще ясної відповіді. Сутинною природною властивістю розуму є здібність абстрагувати прикмети і лучити їх та доходити до поняття. Аналогічно

можна спитати, чому маленьке курятко береться саме до дзьобання круп. Це є гін в його природі.

Зрештою, квестія творення понять є зв'язана з другим питанням, на яке також нема вдовільняючої відповіді, а саме, в який спосіб розум переймає вражіння змислів, слуху, зору, маку, нюху і т.д. Християнська філософія каже, що як всі речі є відбиткою Божих ідей, так і розум є відблиском Божого ума. Тому всі люди мають такі самі способності, творять собі менш-більш такі самі поняття і засади, які стають спільним добром цілого людства. На основі того можуть між собою порозуміватися і найстарші Генерації з наймолодшими.

Дальше наукове знання мусить також бути правдиве, значить відповідати дійсності. Згідність між предметом і пізнанням називаємо правдою: напр., св. Володимир охрестив Русь. Вчений не витворює собі предмету, астроном звезд, Геолог землі, фізик матерії і т.д., але має його перед собою. Одна наука різниться від другої іншим предметом (історія, фізика) і оглядом, під яким розсліджує предмет (історія, антропология і психология). Наука охоплює всі ділянки досвіду (обсервації, експерименту), історії і філософії, все, що розум може пізнати.

Крім певного і правдивого знання, наука обни- має також гіпотези, правдоподібні припущення і помічні засоби, якими доходить до певного пізнання і до правди. Наука не утотожнюється з правдою, але правда є її ціллю. Вона не є чимсь самостійним для себе, надлюдським генієм, що відкрив книгу правди - як її уособлюють, але діянням обмеженого і залежного від умовин, пристрастей та способностей людського розуму і разом з ним підлягає хибам та незавершенностям. Саме найбільші генії відчували це найкраще. Арістотель казав, що наш розум маєтсья до Божого пізнання, як око сови до соняшньо- го світла. Ньютон на склоні свого життя порівнював свої наукові здобутки з хлопчиною, що над берегом моря знайшов кращу черепашку від других, але цілий безмежний океан моря лишився йому невідомий. Коли з таким трудом поступає наука на досвідних ділянках, ще тяжче йде на позазміслових.

Вкінці треба додати, що як підлягає наука правді, так підлягає вона і Богові, своєму Творцеві. І як залежить цілий чоловік від Бога, так підлягає Йому в усім своїм діянню, в науковім і культурнім життю. Тому чоловік не може ігнорувати Бога і в наукових дослідах і, якщо існує Бог і якщо Він дав об'явлення, то і муж науки мусить Його признати. Цим останнім висновком ми вдираємося в саме ядро питання, про яке ми натякнули у Вступі та стаємо перед труднощами, а саме, чи таке становище можна погодити з серйозним науковим дослідом. Іншими словами, чи можна бути і глибоко віруючим християнином-католиком і поважним вченим? Чи може заходить таки між наукою і вірою суперечність, якої навіть за поміччю найкращої волі не дасться усунути?

3. ЧИ МОЖЕ БУТИ СУПЕРЕЧНІСТЬ МІЖ ВІРОЮ І НАУКОЮ?

Тих, що спішать з відповіддю, можна поділити на три групи. Представники першої групи відповідають потверджуючо, другі дають вимагаючу відповідь, а треті, вкінці, рішуче заперечують можливість справжнього конфлікту.

Атеїсти і матеріалісти, які перечать існування Бога і поза матерією, чи енергією не хочуть нічого бачити, консеквентно не признають ніякої релігії або дивляться на неї, як на

перестарілий забобон. На їх думку, віра, як здогадно виказує історія, була все противником досліду, свободи науки й поступу. Навпаки, наука має обов'язок розглядати всі питання, отже доторкувати також справи віри і не може глядіти байдужим оком на її догми й подані факти, які очевидячки противляться науці. Коли взяти до уваги ще й це, що віра перечила науковій висліді і в'язала свободу науки, про якусь гармонію, не кажучи вже про співпрацю, не може бути й мови. Віра є по своїй внутрішній суті незмінною і непорушною, а наука є знову, по своїй суті, поступовою; отже, мусіли остаточно із-за того, що не можна було цього укрити, розійтись. Боже об'явлення не може знести ніякого спротиву, воно мусить відкинути в принципі всякий поступ.

Отже і віруючого, і науковця годі погодити в одній особі.

Інакше вив'язуються із того положення Кант і численні протестанти разом з модерністами, яких попереджали в середніх віках авероїсти. Вони твердять, що віра й наука - це дві різні речі. Їх обсяг діяння інший і тому не може бути між ними ніякої суперечности. До віри належить почування, внутрішні вимоги і бажання серця, туга за чимсь невловимим і це, чого розум бажати не може обняти, значить ірраціональна ділянка. Чоловік відчуває свої слабості і свою залежність. Це почування зроджує в ньому бажання звернутися до якогось всемогучого ества і така думка його скріплює. Отже, існування Бога є конечним. Наука знову охоплює поле діяння розуму. Віра й наука йдуть у зовсім протилежних напрямках і тому собі не перечать. А якщо входить та сама річ в обсяг однієї і другої ділянки, тоді ніщо не стоїть на перешкоді, щоб наука по своїм вимогам її заперечувала, а віра знову по своїм її прийняла: існує Бог, нема Бога, матерія сотворена і матерія вічна.

Та один і другий погляд не може нас вдоволити, перший своєю поверховністю, а другий прямо своїм цинізмом. Існування Бога не є науково відкинене, отже не можна й відкидати віри або уважати її пережитим забобоном. Навпаки, на наших очах вона росте і до неї горнутья і найбільше освічені уми. А далше, коли хтось признає, що та сама річ може бути і правдива і ложна, що тоді діється із засадою противорічности? Як може здорово думающий припускати, що та сама річ і під тим самим оглядом одночасно і є, і її нема? Віра не є лише почуванням, але розумовим переконанням.

Третю розв'язку дає католицька наука. Вона твердить, що між вірою і наукою не може бути противорічности. Наука і віра - це вправді два роди пізнання. В науці є чинний розум, у вірі діє також розум, але просвічений надприродним об'явленням.

В науці доходить розум до посередньої або безпосередньої наглядности-евіденції, у вірі знову до тієї точки, де розум переконується, що Бог це об'явив, значить до авторитету Бога. Предметом науки є природні правди, а віри об'явлені тайни. Супроти того не має між вірою й наукою ні тотожности, ні змішання однієї з другою. Противорічність могла б постати, якщо б віра заперечувала розумові права шукати правди, відкидати блуд, справляти похибки, приймати принцип достаточності" рації і т.п. Але віра стоїть саме на тім становищі, послуговується розумом і береже ті засади.

Противорічність могла б ще заходити зі сторони розуму, якщо б він силою своєї природи мусів заперечити віру. Та такої конечности нема. Віра домагається, щоб розум підчинився Богові і це зовсім зрозуміле, як навпаки, гордість і зарозумілість є недоречні. Як не понижує повірити чоловікові, так хіба не нарушує людської гідности вірити Богові, коли є докази Його існування.

Пригляньмося поодиноким точкам повищої аргументації дещо ближче й основніше:

а) найперше, чи можливе є противенство між вірою і розумом з огляду на Бога, як їх

спільного джерела? Бог дав чоловікові розум, щоб доходив до пізнання правди. Та з огляду на обмежені сили розуму, той самий Бог об'явив ще надприродні правди, до яких пізнання чоловік своїми власними силами не міг би ніколи дійти. Обидва об'явлення, природне пізнання розумом і надприродне доповнення природних правд, які приймає чоловік вірою, походять від Бога. Він не може собі протирічити, ані себе заперечувати. Якщо б Він, даючи змогу пізнати якусь правду розумом, одночасно в об'явленні її заперечував, очевидно було б між вірою й наукою протиріччя, але дивний і зловий був би такий Бог.

Дальше: Бог є наймудріше єство і для Нього нема різниці між природним і надприродним. Дво-родність правд є лише в розумінні чоловіка і тільки з огляду на його скінчену обмежену природу й умову проможності. Об'єктивно беручи, в розумінні Божім нема природних і надприродних правд, а за цим ні природного ні надприродного пізнання, тільки одна правда й один акт знання. Справу пояснить дещо приклад.

З підвищеного місця на землі може людина бачити якусь частину земської площини. З літака він побачить куди більшу. Обидві частини, об'єктивно беручи, творять одну цілість. Різниця заходить тільки з огляду на підвищення. Консеквентно і в їх пізнанні не може бути суперечності. Подібно мається справа, коли дивлюся на небозвід вночі. Голим оком бачу мільйони зірок. Та коли візьму сильний далековид, побачу, що їх є куди більше.

Друге пізнання не заперечує першого. Дивлячись зі становища Бога, Він однаково пізнає та бачить всі правди і тому, ще раз кажу, не може бути в Його акті пізнання суперечності, а також не може бути протиріччя, коли Він відкриває цю правду чоловікові. Аналогічно і двоє пізнання не може викликати протиріччя, бо з віри пізнає розум більше і краще, а не протиріччя, як доходить розумуванням і тому не може мати причини твердити, що те, що з певністю пізнає розумом, заперечує тим самим і Об'явлення.

б) Переходимо до предмету пізнання і метафізичного доказу. Щоб пізнати правду, можна послуговуватися різними засобами і доходити до неї різними шляхами. Правда є злучена з буттям і є його невідлучною прикметою. Все, що існує, є правдивим і як під тим самим оглядом щось не може одночасно бути і не бути, так, водночас, не може воно бути під тим самим оглядом і правдивим, і ложним. Напр. цей чоловік жиє. Одночасно не може це бути і правдивим, і неправдивим, як, водночас, не може він бути і живим, і мертвим. Тому, що онтологічна правда є одна, також і логічна правда, значить згідність між нашим пізнанням і предметом, може бути тільки одна. Бо або відповідає наше пізнання дійсності або ні, і тим самим наш осуд буде тільки правдивий, а протирічний ложний.

в) Що справді такі висновки є правдиві, свідчить і життєвий досвід. Скільки-то було і є віруючих учених і то між найвизначнішими й основниками нових наук. В попередніх століттях майже всі були віруючі, приймали існування Бога і безсмертність душі. Пригадаймо тільки деякого з старших учених: Ньютон, Копернік, Галілей, Ляйбніц... Це ж хіба наглядний доказ, що наука не була і не є атеїстичною, і що віра й наука дадуться погодити. Фізик Лорд Келвін писав: «Наука твердить позитивно, що є творча сила - сила, яка всім проводить, особливий вплив від фізичних динамічних і хімічних сил. Ви не боїтеся бути вільнодумцями. Коли призадумуєтеся глибше, наука змусить вас вірити в Бога, який є основою всякої релігії. Ви зобачите, що наука не є противником, але помічником релігії».

г) На кінець, неможливість суперечності між наукою і вірою слідує з схожості між науковим пізнанням і актом віри. Це є також рацією, що вченим не справляло труднощів

вірити. Віра супонує пізнання Бога і факт об'явлення. Отже і до акту віри належить акт філософічно-історичного пізнання. Дальше сам акт віри має аналогію в науці, яка приймає правду на основі чужого свідoctва. Скільки-то в науці береться за правду що оповідають другі, ба навіть спеціалісти спирають на вірі більшу частину свого знання, приймають чужі спостереження, висліди й висновки. Крім того, як віра має містерії і таємниці, так і наука не вільна від численних загадок, перед якими стоїть безрадна. Отже, між процесом акту віри і наукового пізнання є велика подібність.

Однак, супроти тих висновків може хтось завважити, і не без деякої слушности, що все є таки в історії були конфлікти між вірою і наукою. На це можна з місця відповісти, що ці зударення були тільки позірні. Найперше між багатьома науками і вірою нема спільної точки, на якій міг би виринути спір. А якщо заходить суперечність між вірою і науками, які сходяться в тих самих питаннях і предметах, тоді десь зроблено похибку. Або природне пізнання не є певне і правдиве, або друге з обсягу надприродного не є об'явлене, але особистою гадкою одиниць. В такому випадку треба перевести основну перевірку. Перейдім кілька прикладів.

Теологи раніше приймали, що потоп обнимав всю землю і ввесь людський рід. По основніших дослідах показується, - і це підтверджують природничі науки, - що Св. Письмо не говорить про загальний (під географічним оглядом) потоп. Та й під оглядом антропологічним нема в Св. Письмі також абсолютної певности.

Подібно мається справа з теоріями про постання неорганічного і органічного світу. Дуже добре дасться погодити з об'явленням погляд і твердження, що Бог сотворив первісну матерію з питомими прикметами і полишив її природному розвоєві, а не- формуючи безпосередньо по черзі сонце, землю, місяць і т.д. Так само в органічному світі. Зрештою вже св. Августин ставив гіпотезу, що першої глави Книги Буття не треба брати буквально.

А справа з Галилеєм? Його осудила конгрегація за відомістю Папи за це, що приймав оборот землі і відкидав систему Птолемея. Та Церква не осудила його як непомильний авторитет, бо конгрегація не має дару непомильності і тому не зайшла суперечність між вірою і наукою, але, як це не раз буває, між вченим і світською владою, між вченими та єпископами.

Багато здогадних непорозумінь постає з прямого незнання віри чи теології. Деякі філософи уважають Пресвяту Трійцю за противорічність, як квадратове коло.

Очевидно, не мають вони поняття про глибоку спекуляцію, подібно і мирянин сміється з аналітики і різничкових рахунків. Пресвята Трійця не є твердженням $1=3$, бо Божі особи щодо особовосте є різні, а щодо природи є одно.

Св. Тайни - це магичні знаки, які ділають, чи чоловік хоче, чи ні - так закидають. На ділі - це оруддя, знаки, якими послуговується Бог до уділення ласки чоловікові. Чоловік може їх уживати або ні без фізичного примусу. В Пр. Євхаристії є присутній Христос правдиво, реально і субстанційально, але не в такий спосіб, як є в просторі матеріальні речі, тільки в духовий. Ділання Бога ласкою на чоловіка не нарушує свободи волі. Цього вчать всі богослови, мимо різниці шкіл. Старозавітні й новозавітні книги є надхненні Св. Духом у всіх своїх частях, навіть в тих, в яких говориться про світські речі, це значить, що вони не можуть містити блуди. Та, водночас, не є вони науковими розвідками, але релігійно-моральними поученнями, якими послуговуються популярними висловами свого часу, так як ми нині науковими.

Непомильність папи не є тотожна з всевідучістю і негрішимістю папи. Папа є

непомільний, коли проголошує правди віри і моралі. Почитання образів не є почитанням предметів, але осіб, яких зображують. Віддавання почеси святим є звеличуванням їх задля святости і заступництва перед Богом.

Тому слушно замітив вже Тертуліян, що Церква не хоче більше, як тільки цього, щоб не осуджувати її раніше, чим її як слід пізнається. А маршал Фош сказав, що віра не має ворога в науці, але в незнанню.

Наука заперечує багато правд, але цього не доказує. Один філософ перечить існування Бога і душі, сотворення і т.д., а другий приймає. Отже твердження першого не є абсолютно певні. Деякі мислителі доходять до крайного скептицизму, так що говорять навіть про патологію людської думки. Очевидно, що між вірою і такими «науками» не дійде до згоди.

Перейдім ще кілька зразків здогадних різниць між вірою і природничими науками.

Найпопулярніший закид є неправдоподібність чуд. Деякі професори говорили перед війною: «Мої панове, нині не вірять в чуда жоден розумний чоловік». Найкраще переконається сьогодні, коли поїде до Люрду, де всі випадки є совісно перевірені. Хто приймає існування Бога, не стоїть ніщо на перешкоді, щоб послідовно прийняти чуда. А що нема Бога, цього наука не доказала і не може доказати. Аргументи існування Бога спираються на засадах причиновості й об'єктивності людського пізнання і на природі людини, а цього наука не змінить, хіба змінить природу чоловіка і всесвіт.

До непоказаних «дезидератів» науки лежить вічність матерії. Атеїсти приймають це як конечність, хоч доказів на це нема, хіба цей, що інакше треба логічно дійти до Сотворителя. Також нема доказів, що життя постало на землі з матерії. Біологи колись непохитно твердили: *Omne vivum ex vivo* (що живе, від живого походить). Зрештою, якщо б навіть доказано і виказано постання життя з матерії, це ще не заперечувало б Бога, бо Він може дати такі властивості матерії, що з неї вивяжеться життя. Одначе, питання залишається відкритим, чи воно так сталося. Продовженням цієї квестії є гіпотеза еволюції. Еволюціоніст, якщо приймає існування Бога, не противиться вірі. Тяжча є справа з дарвіністичним твердженням еволюції розвою чоловіка з нижчої тварини. Але до наукової певності еволюціонізму в цілій його ширині дуже далеко. Навпаки, ще перед світовою війною наука біології основно захитала теорію еволюції, особливо від часу, коли Г. Мендель доказав, що природа сотворить змагає до збереження їх Гатунків, а не до еволюції. А сучасний найбільший американський фізик, лавреат Нобля, О.А. Міллікен каже, що та еволюція була, але в думці Бога, що творив якнайбільшу суму екзистенцій. На основі різних дослідів доказано, що всі знані досі кістки «антропосів», - бо були деякі вчені, що ділили людину на «антропос» і «хомо», - належать до повної людини. Немає ніяких посередніх форм поміж малпою та людиною.

Так само, коли взяти до уваги початок одности людського роду, нема ніякого доказу проти. Різниця рас не вистачають до прийняття кількох пнів людського роду. Його старовинність не була ніколи предметом догматичної дефініції. Святе Письмо не дає на це прямої відповіді. Вправді є деякі основи в числі наведених в Біблії генерацій, але родовід не є повний. Так само вік тривання людського роду, який подають палеонтологи, доходючи до мільйонів літ, є також лише гіпотезою. Пригадую собі ще з гімназійних часів, яке вражіння викликало в усіх в класі, коли професор приніс образ первісного чоловіка, наче не знати який сильний атут проти віри. На ділі це зовсім не противиться Біблії, бо вигнаний з раю Адам вів життя первісного чоловіка, примітивними засобами і серед грози природи та небезпеки від диких звірів.

Деякі вчені думали, що кінець світу, коли звізди будуть падати на землю, це казка Св. Письма. Нині знову можливість зударення землі з кометами й іншими планетами приймається в астрономії, як велику правдоподібність. Взагалі, у XVIII ст. не хотіли вчені вірити, що можуть падати на землю метеори. З музеїв усували їх, щоб не наразитись на сміх. Коли коло Загребу упав метеор 1751 р., віденський професор Stütz 1790 р. сказав: «Що паде залізо з неба, могли ще колись вірити. Але в наших часах було б непростимим уважати такі байки за правдоподібні». В 1790 р. упав метеор в Juillac і вінт післав звіт до Академії в Парижі з підписами 300 свідків. Референт Bertholon казав, що можна співчувати з такою громадою, яка має такого вінта і що це є неможливий феномен. Ось ще один приклад з літератури перших християн. Скільки гіпотез не вдумано стосовно Євангелій, що це легенди; що християнство - дальший розвій поганських містерій і т.д., прямо одна теорія переганяла другу, одна другу повалювала й одна другій противорічила. Я сам цілий рік мусів студіювати, пишучи докторську дисертацію, щоб шойно зорієнтуватися в цім хаосі. Протестантські раціоналісти минулого століття уважали прямо, що ціла староцерковна література - підроблені пізніші еляборати. Та, згодом, мусіли самі заявити устами А. Гарнака, що вже минув безповоротно час, коли вважали старохристиянську літературу включно з Новим Завітом за підроблену зліпку й обман. А якщо дослід зводить віру й науку коло однієї правди, вона є для них тією самою правдою. З хвилию, як розум пізнав правду, мусить її за таку признати і не може приймати чогось противного. Чоловік не є творцем правди й її джерелом. Таким є Бог, «Теос метрон пантон (Бог є для всього мірилом)» - як каже Плятон. Чоловік змагає до пізнання правди і приймає її ззовні. Церква знову, якщо та сама правда є також об'явлена, на основі непомильного авторитету Божого, подає її до вірування і в тім не може помилитися. Двома різними дорогами віра й наука доходять до того самого висліду.

Якщо віра подає правду, до якої розум не може природними шляхами дійти, розум мусить її прийняти, бо Бог має право вимагати, щоб признати за правду те, що Він об'явив, а наука не може її перечити. Така залежність від віри зовсім не відбирає чести науці. Вона не перечить правди і тим не спро- невірюється своїй цілі пізнати правду. Тому хибно думав Павлзен, коли писав, що підчинитися тому, що Церква вчила, вчить і буде вчити, включає постанову вважати за правду те, що зовнішньо і внутрішньо видається ложним непідкупленому розумові по неупереджених дослідах або зрєктися серйозного досліду, скоро і коли тільки Церква видала рішення про філософічні і теологічні погляди. Розум і в справах віри не зрікається досліду, бо мусить пізнати, що Бог існує і що сам цю правду об'явив.

Отже, справжній науковий дослід не противиться вірі, бо й не може задля повищих рацій. Ціль науки є пізнати правду. Об'явлення не відводить науки від правди, але, як вище сказано, відкриває нові. Певність надприродних правд є більша, чим природних, бо їх відкриває непомильний Бог, а не по- мильний чоловік. І тому наука й віра не тільки не можуть собі противорічити, але навпаки, мирна співпраця і взаємна поміч виходить їм на обопільну користь. Філософія помагає доказувати вірі розумові основи об'явлених правд, пізнати їх зміст і робити дальші висновки. Інакше, без розумового пізнання стане віра самим почуванням і сентимен- том. Тому кожний теолог є і філософ. Віра знову береже науку від блудів. Клясичний в тому значенні є вислів Пастера, коли його учень питав його, як він по стільки наукових працях може бути ще віруючим? Пастир отак відповів: «Саме по стільки роздумуваннях і дослідах я зберіг віру доброго бретонця (знаних зі

своєї глибокої релігійності у Франції), а якщо б я був ще більше студіював, був би дійшов до віри бретонки».

4. ВІРА І СВОБОДА НАУКИ

Признаючи однозгідність правди між вірою і наукою в пізнанню, можна без уваги це ще закинути, що Церква спиняла розвій науки. Вона, будучи більше консервативною, придержувалася старих поглядів, а навіть забороняла проповідувати нові думки. Також своїми догмами вона в'яже науковий дослід. Ренан сказав, що віруючий чоловік не може бути дослідником, бо він наперед вже знає свої висліди..., що наука, гідна цього імени, є можливою лише під умовиною повної автономії. Також Генрих Пуанкаре уважає, що свобода є конечна для науки, як воздух для тварини. Позбавлена свободи, гине з удушення. І ця свобода має бути безмежна. Гадка ніколи не може підчинитися ані догмі, ані партії, ані пристрасті, ані користі, ані упередженню, ані жадній іншій речі. Свобода - це солодке слово. За неї бор- яться народи, кривавиться людина, не може дати собі вирвати її й наука.

Перед війною свобода науки була паролем в устах всіх ліберальних вчених, особливо, коли хотіли робити з'їдливі докір Церкві. Сьогодні, по воєнних досвідах, більшовицьких знасилуваннях науки і гітлерівських імперативах, та справа затихла. Бо ж чим було обмеження свободи науки Церквою в порівнянні з нинішньою тиранією? Воно не- раз аж смішно виглядало, як протестували проти поневолення вірою науки техніки, математики, географи, хоч вони зовсім не сходяться в своїх дослідах з вірою. Та нині, на жаль, загал учених мовчав, коли більшовики вимагали більшовицького напряду навіть від математики і лише одиниці виступили проти такого трактування науки. Але «порівняння - це не розум». Тому, що робимо закид деяким сучасним правлінням насилування науки, не звільнимо ще від того заміту Церкви. Ото ж пригляньмося тому закидові, який, як сказано, від XIX ст. став дуже популярним. А чейже вчений дослідник мусить бути вільний від всього, що обмежує і спинює його наукову працю.

Найперше треба підмитити, що свобода науки не рівнозначна розперезаності, цілковитій независи- мості і безоглядній незалежності від усяких законів. Як всюди, так і в науці свобода є допустима тільки до відповідних меж. Бо кожний науковець є обмежений правилами логіки, основними засадами, науковою методою, матеріалом, засобами і т.д. Він не може переносити століття, мішати події, робити з неморальних падлюк світл і т.д. Словом, муж науки стає невільником правди і на таке обмеження свободи кожний мусить згодитися.

Вільність науки лежить тільки в тім, що вона виходить зі своїх принципів і послуговується своїми методами. Наука виходить з очевидних аксіомів або від спостережних фактів. Свобода лежить дальше у звільненні від неоправданих зовнішніх обмежень, що перешкаджають шукати правди. Такими можуть бути зовнішні чинники, авторитети, що забороняють досліджувати питання, уживати старих і вишукувати нові методи, які провадять до пізнання правди, не дозволяють признати правдиві висліди або не дозволяють користуватися дослідами других. Отже, наука мусить бути вільною від зовнішніх неоправданих чинників, як від держави, партії, протекції, служальства і в такій самій мірі від Церкви, коли хоче досягнути свою ціль. Перед правдою мусять уступити набік всякі опортуністичні й егоїстичні огляди. Та є й оправдане обмеження від

зовнішнього чинника. Не маю на думці, що вчений є зв'язаний культурною поведінкою й пошануванням прав ближнього. Йому не вільно по дахах ходити, непокоїти других, душити других газами, тому що він вчений і робить досліди. Але навіть в самих дослідах вчений є зв'язаний зовнішнім авторитетом. Коли інші вчені виказали якусь правду, наслідники є змушені її прийняти, бо інакше всі зачинали б спочатку і не рушилися б з місця. Звідси і засада *auctoritas valet tantum, quantum argumenta* (авторитет вартує стільки, скільки аргументи).

Чим більше вчений знає здобутки других, тим більше є залежний, а чим менше знає, тим свободніший, але, на жаль, для блудів. Та не в цім вже хіба досконалість. Також чим культурніший чоловік, тим більше зв'язаний, а навпаки, де менше є обмежень і залежності, там ближче первісного ступня. Кожний культурний чоловік в'яжеться правилами й законами, але з того не слідує, що він є в гіршім положенні, як первісний бразилієць, чи африканець і австралієць. Кожний свободний громадянин мусить бути вільний від тиранії, та не від громадських обов'язків. В громадськiм житті він мусить себе підпорядкувати добру загалу, але тим він себе не нищить, а навпаки, підносить і розвиває.

Подібно й мистець є зв'язаний правилами краси, технікою й осягами своїх попередників. Від свободи досліду треба відрізнити свободу навчання, стосовно якої можуть бути куди більші і оправдані застереження. Навчання припускає поширювання засад, які можуть нарушувати не раз і прилюдний спокій, і викликувати заколот, як ширення монархічних ідей в республіканській державі і навпаки, або загалом анархістичних. Тому може влада на це не дозволити.

Отже, якщо є допустиме обмеження свободи науки й людським авторитетом, куди більше авторитетом Божим. Бо природний розум доказує, що Він існує і дав об'явлені правди. Наука мусить це признати і взяти до уваги, бо ніхто не є зобов'язаний, і навіть не може, приймати тільки блудів. Та скаже хтось, в такому випадку не має наука вже що досліджувати, хоч би й ті правди, які знає з Об'явлення. Наприклад Бог існує, це певне з Об'явлення, отже філософія не має вже що говорити. Воно, одначе, не так. Філософія має своїми засобами доходити до доказу цієї правди. Воно навіть зовсім не противиться науці, коли вона ще новими доказами потверджує вже доказану тезу. І тому можу доказувати логічно правду, знану з віри, абстрагуючи від того, що вона об'явлена. Коли дослідник дійшов до іншого висновку, знак, що десь зробив похибку і мусить перевести перевірку.

Правди віри є тільки негативною нормою для науки. Об'явлення не є для неї ані джерелом, ані доказом, а лише вказівкою, що деякі правди не можна оспорювати. Геологія не була б геологією, математика математикою, фізика фізикою і т.д., якщо б почали доказувати свої тези з Об'явлення і теології. Для них є лише це основою і результатом, що вони прийняли, як свої основи, і доказали своїми засадами й методами. Та все ж таки вони не можуть заганятися в не свої ділянки, перечити Пр. Трійцю, воплощення, тайни і т.д., бо цим переступають свої компетенції. Віра не каже що наука має вчити і не домагається зовсім від світської науки, щоб вона доказувала і приймала за свою правду об'явлені правди, які вона сама своїми засобами рішуче не може доказати, наприклад, щоб геолог чи антрополог доказував, що перший чоловік називався Адам. Тому радше виглядає на кпини, чим на закид, коли проф. Йодль говорив, що «дальше Церква поручить фізику в часі Цеппеліна доказати вознесіння на небо Христа і Марії на основі його аеростатичних поглядів».

Церква має берегти тільки Об'явлення і тому віра може бути негативною вказівкою для науки лише стосовно того, що є об'явлене, що відноситься до релігії і моралі, а тим самим неоднаково торкається всіх наук. Тому не всі науки можуть мати стичність з правдами віри в своїх дослідах. Є науки, як математика, хімія, фізика, філологія, фармацевтика, і т.д., які зовсім не входять в ділянку віри. Етнологія, біологія, геологія і філософія, навпаки, мають спільні точки з Об'явленням і може постати спір, якщо якась переступить пороги метафізики й почне робити висновки, які виходять поза межі її досвіду. Врешті є ще третя категорія наук, які займаються тим самим предметом, що й теологія, але з іншої точки зору, як філософія й історія. Вправді, переповідження фактів не є католицьке або некатолицьке, але правдиве або неправдиве. Та все ж таки відіграють тут велику роль філософічні й релігійні основи, з яких історик виходить, наświetлює події і прагматично їх укладає. Коли історик не вірить в Бога, не признає Христа, Церкви, чуд, моральних законів, очевидно його історія буде інакше виглядати, як віруючого дослідника. І тому, хоч не говоримо про католицьку математику, геологію і т.д., все ж є католицька історія.

Подібно мається справа з філософією, бо вона має багато спільних точок з вірою на полі світогляду, метафізики й етики, які є найтяжчими питаннями. Не диво, що в цих ділянках зробила наука найменший поступ і найбільше поповнила блудів, і тому негативні вказівки віри є для неї найконечніші. Добре завважив один німецький філософ, що «якщо б повставали з гробів найбільші німецькі природники, лікарі і географи, вони здивувалися б на вид поступу їх наук; вони б сиділи немов учні у стіп сьогоднішніх учителів, недоставало б їм основних понять, які знає кожний початкуючий, мусіли б наперед вчитися, і багато: що вони вважали колись за певні факти, представлялося б їм, як обман або лише гіпотеза. Однак Плятон, Арістотель, Зенон та Епікур могли б також ще й нині без підготовки забирати голос у філософічних дебатах про Бога й душу, чесноту й безсмертність. І вони могли б спокійно послуговуватися старою зброєю, яку в порівнянні з давньою гостротою тільки незначно притупила ржа і ворожа справність. Вони чудувалися б хіба лише незначним осягом: що тепер, по 2000 літах, на ті самі питання дається ще майже ті самі протилежні відповіді».

Віра не обмежує свободи науки, як рецензент не обмежує свободи автора твору. Він справляє його хиби, як одна наука справляє другу, і ніхто не бачить в цім якогось поневолення. Подібно мається справа, коли віра справляє науку. Не є обмеженням свободи туриста, якщо він бачить краскові вказівки дороги або остороги перед безоднями, або для корабля світло морської ліхтарні, що остерігає перед скелями й мілинами. Інакше будуть не раз «великі кроки за дорогою», як каже св. Августин. Показуючи свої береги, віра остерігає науку, щоб не розбилася, а тим самим і підпомагає науку. Віруючий чує опору у вірі, а не перепону. Маючи на увазі восьму заповідь, віруючий вчений все вважатиме правду правдою, а неправду неправдою. Релігійно вихований вчений все скорше опанує свої пристрасті і склонності, як нерелігійний, і буде вважати обов'язком своєї совісти підійти якнайближче до об'єктивності, пам'ятаючи слова Христа «і правда освободить вас»

5. НЕУПЕРЕДЖЕНІСТЬ НАУКИ І ВІРА

Другим закидом проти однозгідности віри з наукою є вимога неупередження в науці. А що правди віри вже наперед закреслюють висліди в науці, і без відклику, отже упереджують тим самим науку в шуканні правди. Домагання неупереджености в науці видвигнули ліберальні круги разом з свободою науки і злучили обидві прикмети нероздільно. Це виявилось особливо тоді, коли професором історії на шtrasбургському університеті мав стати католик М. Spahn. Всі протестантські університети в Німеччині негодуючи заворушились, а старий історик Момзен сформулював в 1901 р. такий протест: «Життєвим нашим нервом є неупереджений дослід, який не знаходить цього, що він зумисне, по замірові, застанавах і зглядах повинен і волів би знайти, що служить іншим практичним цілям, які лежать поза наукою, але це, що логічно й історично совісному дослідникові видається слухним, одним словом правдивість. Покликання історика або філософа, який мусить бути або католиком або протестантом і який має служити цій або другій конфесії, значить зобов'язати, поставити межі його праці, де висліди можуть бути неvigідні конфесійній догмі... Сподіємося, що не милимося, що цим ми висловлюємо і переконання наших товаришів».

Щоправда наука не може мати упереджень і робити припущень, але ложних. В своїх дослідах не може наука спиратися на засадах і кермуватися правилами, які не може ніяк доказати. Також наука вимагає лиш того, щоб дослідник не приймав за певне що не є певним, або припущенням. Коли ж щось є доказаною правдою, навпаки, може дослідник її прийняти, бо вона може йому бути тільки помічна, а не шкідлива. Правда не може противитися правді.

Момзен мав на увазі католицького вченого. І якщо його становище було б правдивим, жаден католик і взагалі віруючий не міг би бути науковим дослідником, лише атеїст. Віруючий приймає існування Бога, безсмертність душі, надприродне ді- лання і т.д. і з того становища насвітлює предмет досліду. Але таке саме положення є атеїста, який виходить з противних засад, нема Бога, душі, позагро- бового життя і т.д. і з них насвітлює також події. Нема чуда, це недоказане припущення. Так само є упереджений і загалом не може бути ніякої науки, бо всі виходять з якихось заложень. Майже кожна наука мусить припускати інші висліди, бо інакше немислимий який-небудь поступ. І так астрономія су- понує математику, фізику, хімію, логіку і т.д. і не переводить доказу всіх математичних, фізичних, хімічних і логічних правд. Природник не доказує, що тіло існує, є тяжче, тверде і т.д., але приймає те все за певне. А проте ніхто не робить йому докору, що він приступив до досліду з упередженнями і припущеннями.

Історик приймає, що старовинні пам'ятки передають нам такі самі поняття і принципи колишніх народів, які маємо ми в нашій думанні. Робить це тому, бо інакше не можна було б їх ніяк зрозуміти. Історик, як і кожний дослідник, приймає природну певність.

Також і філософ припускає, що думаюча одиниця існує. Щоби перевірити правильне думання, треба прийняти, що розум є до цього спосібний і що існує засада причиновости, достаточної рації, то- тожности і противорічности. Інакше неможливі були б дальші висновки.

В громадськiм житті є також різні погляди: монархізму, демократизму, націоналізму, соціалізму, з яких діячі виходять і супонують в своїй акції.

Отже нема науки без прийнятих заложень, засад і кожний вчений належить до якоїсь школи, системи, заявляється за цією або іншою методою, має світогляд, з якого оцінює і розв'язує питання. Я є українець і з того становища пишу історію України. В противному разі, хіба неосвічений чоловік мав би найкращі кваліфікації на науковця. Отже нема

зовсім науки без попередніх заложень і не може бути.

Маючи це на увазі, можемо тепер спитати, чи віруючий, приступаючи до наукового досліджу, відповідає науковим вимогам, чи ні? Відповідь ясна, що так. Він супонує правди віри, які є доказані і певні. А що є правдиве і певне, це може вчений класти в основу своїх розшуків. Не кожний католицький вчений є в тім положенні, щоб опирався на Об'явленні, навіть як на негативній нормі. Ані Ке- плер, ані Ньютон не виходили в своїх доказах від Об'явлення, ані не супонували його. Інша річ, коли історик пише про Церкву. Він не може виключати надприроднього діяння, бо це противиться вірі, яка опирається на Об'явленні і розумі. Таке припущення є самозрозумілим, бо як буде писати про Церкву, якщо її нема, або як буде писати історію України, якщо її не признає в жодному, ані територіяльному, ані державному, ані національному значінні.

Не трудно завважити, що в цій аргументації, ліберальних вчених криється груба тенденційність.

Можна бути моністом, матеріалістом і гегеліянцем, і не бути упередженим, лише невільно бути католиком. Слушно завважує педагог Ферстер: «Я міг зробити впродовж років цікаві досвіди стосовно неймовірного упередження багатьох представників «неупередженого» досліджу. Для них згори є догмою, що все, що заступає католицька Церква, є глупістю, забобою і хворобливістю; вони, взагалі, не можуть собі представити, що неупереджений чоловік саме через конкретний досвід, неупереджений дослід і серйозну застанову може до цього дійти в науці, на полі виховання, щоб потвердити деякі погляди римської Церкви, як немінучі наслідки кожного глибокого знання душі і життя. Таке признання є нека- толикові прямо заборонене; для нього мусить кінчитися правда, де зачинається католицьке, і він не може тут нічого притакувати, або під оглядом науковим його не будуть поважно трактувати».

Вправді бути атеїстом належало до доброго тону в науці.

Отже, так справжня наука не може противитися вірі, а віруючий католик має повне право до поважної наукової роботи і своїми совісними працями може собі заслужити тільки на вдячність від всіх, яким дорога наука.

Джерело: о. Й. Сліпий Віра і наука. Рим, 1990 (Вперше стаття «Віра і наука» була опублікована в 1935 році в літературно-суспільному журналі «Дзвони» у Львові).